

թիւրցող հասարակութեան առաջ»։ Կը հետեւի ըստ իւր գրութեան «Իւրաքանչիւր կրօնի... ուսումնասիրութեան ամենահեղինակաւոր և ընդհանուր կողմից ճանաչուած մասնագէտներէն, որ և կատարելու ենք բարեխղճութեամբ»։

Գիրքս կը բովանդակէ 433էջեր՝ ի բաց առեալ Յառաջաբանն և խոմանդակութիւնն։ Կը հառէ կրօնքի սկզբնաւորութեան վրայ և ապա հետզհետէ կը պարզէ «Նախնական ազգերի կրօնը, Եգիպտացիների կրօնը, Ասորա—Բաբելական կրօնը, Իրանական կրօնը, Հնդկական կրօնը, Չինացիների և Ճափոնացիների կրօնը, Գերմանների, Կելտերի և Սլաւոնների կրօնները, Յուդեոնի և Հռովմայեցիների կրօնը, Իսլամի կրօնը, Իսրայէլի կրօնի պատմութիւնը, Կրօնի և Կրօնի գիտութեան էութիւնը, և ընթերցողաց և ուսումնասիրաց դիւրութեան համար կը յաւելու Անուանց Յանկը։

Ընդհանուր գծագիրն ունենալով առջևն իսկ և ակնարկ մը տալով մատենին մէջ նիւթոց դրութեան և ճառելու ոճոյն՝ կրնանք հետեցնել, որ Արգոյ Հեղինակն լուրջ և ծանր գրութեան մէջ շատ տեղեր կը հրապուրէ ընթերցողը՝ աւարտելու իւր ընթերցումը հեշտեաւ։ Յարգելով ամէն ոքի ազատ խորհրդածութիւնները՝ ներուր մեզ, առանց խորատուզուելու բնագիտութեան և Հոգեբանութեան Տրամախոսութեանց մէջ, զայս արտայայտել՝ թէ մատենան իւր տեսակին մէջ առաջինն ըլլալով՝ կան ինչ ինչ կէտեր, որ խորթափանց քննութիւններէ վերջ միայն կարելի էր հաստատել կամ մերժել, զորս աւելորդ կը համարինք ներկայացնել մի առ մի ուսումնասիրաց առջև, որ ակներեւ կը տեսնուին ամէն լուրջ ընթերցողի։

* * *

Իմաստութիւնը միայն՝ զմարդ օգտակար կ'ընէ հայրենեաց (Պիտա)։

Ո՛չ դէմքով՝ այլ ժաքով և սրտով ջանա՛ մաբուր և գեղեցիկ ըլլալ։

Առանձնութիւն, լուսթիւն՝ հիմ և սէր ի մաստոյն։

Դու գրեզ խրատէ, քան թէ սիրելիքդ։

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՕԳՈՍՏՈՍԻ, ՏԻՖԵՐԻ ԵՒ ԵՆԵՐՈՒ ԺԱՄՆԱԿ

ԸՍՏ ՏԱԿԻՏՈՍԻ

Պարթևաց փրաւտ թագաւորի մեռնելէն վերջ՝ աւագանին դադարեցնելու համար ընտանի պատերազմները, խնդրեց Կեսարէն փրատայ երէց որդին՝ Վոնոնը իւրենց թագաւոր։ Սա ժամանակ մը իշխեց Պարթևաց, բայց երբ արհամարհուեցաւ փախստեամբ ինկաւ Հայաստան և Պարթևաց թագաւորեց Արտաւան։

Հայք՝ այս միջոցին անտերուռ է ինչ ունեւորուած քաղաքներու և բնակիչներու « Զենքաւ բարեկամութեան » բռններ, շղթայեր էր Տիգրանայ Արտաւազդ որդին՝ Հայոց թագաւորը և յետոյ սպաններ էր։ Թէպէտ Արտաւազդայ որդին՝ Արտաշիս Արշակունեաց օգնութեամբ կըրցաւ տիրել Հայաստանի, բայց իրեններէն դաւով սպանուեցաւ և կայսրը թագաւորեցուցեր էր զՏիգրան, որ և Տիբեիրիոս-Ներոնի օրով հաստատուեցաւ իր իշխանութեան մէջ, այլ երկար չտեւեց իւր որդւոց տիրապետութիւնը։ Օգոստոս դրաւ Հայոց վրայ թագաւոր՝ Արտաւազդն, այլ Հայք մերժեցին զինքը, Կայսրը թագաւորեցուց իրենց վրայ Արիտարզան մարը։ Հայք չհպատակեցան ասոր որդւոց և ժամանակ մը իրեն Երազովա տիկնոջ խոնարհեցան, բայց և զայս ալ մերժեցին։ Ճիշտ՝ այս ատեններ՝ Վոնոն՝ Հայոց աշխարհն ինկաւ փախստեամբ և Հայք զինքը անուանեցին իրենց թագաւոր։ — Արտաւան՝ Պարթևաց թագաւորն լսելով զայս սպառնացաւ Վոնոնի։ Հռովմայեցիք վախցան նոր պատերազմի մը զրգուրթնէն, նենգութեամբ մը բռնեցին զՎոնոն և բանտարկեցին։ Տիբեր դրկեց Հայաստան զԻներմանիկոս խաղաղելու հայերը (էջ 88)։

Տակիտոս կ'ըսէ. «անդուստ ի սկզբանէ կեդակարծ էր հաւատարմութիւն Հայոց ըստ բնաւորութեան իւրեանց և ըստ դրից աշխարհին, զի ի բազում զաւառաց մեծոց պատեալ մինչև ի Մարս տարածանի

ի մէջ երկուց մեծամեծ ինքնակալութեանց, զրգռեալ յաճախ ընդ Հոովմայեցիս աստե-
լութեամբ և ընդ Պարթևս նախանձու »
(էջ 96): Հայք խնդրեցին Կեսարէն թա-
գաւորեցնել իրենց վրայ Պոլիսիոնի Պոն-
տացւոց թագաւորին Զենոն որդին: Գեր-
մանիկոս զիջաւ և Արտաշատու մէջ ա-
ւագանայն հաւանութեամբը արքունական
թագով պսակեց զինքը, որ կոչուեցաւ
Արտաշէս:

Արտաշէս Պարթևաց թագաւորը Հայոց
վրայ թագաւոր դրաւ Արտաշէսի մեռնե-
լէն վերջը իր երէց Արշակ որդին և միտք
ունէր տիրել բոլոր Հայաստանի՝ օգտուե-
լով Տիրերի ծերութենէն: Իր աւագանիէն
ոմանք մատնեցին խորհուրդս Տիրերի (էջ
252): Փութաց կայսրը և զրկեց Հայաս-
տան զօրքով Փրատտայ որդին Փրատտը
տիրելու Պարթևաց, այլ վարժ ըլլալով
հոովմական կենաց և ուզելով այժմ յար-
մարիլ Պարթևաց՝ այս չափազանց փո-
փոխ կեանքէն ընկճուած հիւանդացաւ և
մեռաւ: Տիրեր խորամանկութեամբ ջանաց
թշնամիներ յարուցանել Արտաշէսայ դէմ.
ուստի Արտաշէսայ ազգականներէն Տա-
լադատը հանեց անոր ախոյեան, և հաշ-
տեցնելով զՄիհրդատ վրաց իշխանը իր
փարսման եղբոր հետ՝ հրապուրեց տիրել
Հայաստանի:

Միհրդատ և փարսման՝ զէնք ունենա-
լով նենգութիւն և կաշառք՝ զիմեցին Հա-
յոց աշխարհն, տիրեցին Արտաշատ քա-
ղաքին և տագնապեցուցին Արշակ թա-
գաւորը: Արտաշէս՝ օգնութիւն զրկեց Ար-
շակայ՝ Որովդ՝ միւս որդին բազմութեամբ
զօրաց: Փարսման ոտքի հանեց Աղուան և
Սարմատացի ազգերն ալ, և կ'ուզէր բաժ-
նել թշնամուրն զօրութիւնը: Որովդ անա-
պարեց, բռնեց կասպիական դրունքը, բայց
Վիրք անզուսպ արշաւեցին Հայաստան
Սարմատացիներով հանդերձ, բանակեցան
Որովդայ դէմ և սաստիկ կռուոյն միջոց
վիրաւորեց փարսման զՈրովդ և այսու
յաղթութիւնը կորուսին Պարթևք:

Արտաշէս աւելի զօրեղ բանակով կ'ու-
զէր խորտակել Աղուանները և վրացիքն

ու տիրել Հայոց: Վիտիլլիոս Հոովմական
լէզէոններով սպառնացաւ Միջագետք մըտ-
նել, վախցաւ Արտաշէս և հեռացաւ Հա-
յոց աշխարհէն: Կը պատմեն երկրին բնա-
կիչները, որ երբ Հոովմական բանակն հա-
սաւ Եփրատայ ափունքը, Էփրատ առանց
առատ անձրևի ինքն իրեն կը յորդէր,
կ'ուռնուր և փրփրադէզ ալիքներով կը
կազմէր պսակներ՝ յաջողութեան նշաններ:
Որնոսպատ, որ ժամանակաւ Տիրերի օգ-
նէր էր Դադմատացւոց դէմ պատերազմե-
լուն մէջ, որ և վտարանդի եղբոր էր հայ-
րենիքէն և ապա թագաւորին հետ հաշ-
տուելով մարզպետ կարգուած էր Միջա-
գետքի՝ հազարաւոր հեծեալներով եկաւ
բանակ. որուն հետեւեցան և ուրիշներ:
Յիշեցուց Վիտիլլիոս Տարադատայ՝ Փրատտ
հաւը, և իրեն դաստիարակ Տիրերը՝ եր-
կուցն ալ հռչակաւորք, յիշեցուց մեծա-
րել Հոովմայեցիները և պատկառ մնալ
(էջ 257):

Կ. Պլաւտիոսի և Սեքս. Պապինիոսի
բղէշխներու ատեն շատ անգլութիւններ
կատարուեցան: Չկրցաւ և ոչ Տիրերն,
որ երբեմն Հայոց թագաւոր էր, ազատիլ
վայրագութենէ. թագաւորն քաղաքացիինե-
րով մահուան դատապարտուեցաւ (էջ 258):

Տարադատ ընդունելի եղաւ Պարթևաց,
տիրեց Նիկիսփոր, Անթիմոս և այլ քա-
ղաքաց, երբ Արտաշէս Սկիւթացւոց կող-
մեն էր: Տարադատ ճանչցուեցաւ թագա-
ւոր Պարթևաց Սուրէնի ձեռամբ Կտեսի-
փոնի մէջ, Փրատտ և Հերոն չմնացին ի-
րեն համախոհ, գնացին Վրկան, ուր Արտա-
շէս ցնցոտիներ զգեցած կը ճարէր որսով
իւր ոգեպահիկը: Զիրենք գտնելով օգնա-
կան՝ քաջալիբուեցաւ, զօրաժողով բրաւ,
հասաւ Սելեկիս, յանկարծակիի բերաւ
Տարադատը, որ անպատրաստ գտնուելով
փախաւ Ասորիք¹:

Հայոց Միհրդատ թագաւորն Կողոնայ
խորհրդով դարձաւ վերստին թագաւորեա-

1. Կ'ընդհատի հոս Տակիտոսայ Տարեկոց Է, Ը, Թ,
Ժ, և ԺԱ, զի իսկ մի մասը. որով կը պակասի Կալիգու-
լայի և Կլոդիոս վեց տարիներու զեպքերը:

լու Հայոց վրայ՝ իր Փարսման եղբոր՝ վրաց թագաւորին օգնութեամբն, Պարսիքն տաղտկացան խուտարգայ անգլթու թիւններէն, որ ապաննեց Սլտաւան եղբայրը, անոր կինը և որդին, հաւաիրեցին քաջայանդուզ ալըն վարդան, որ երկու աւուր մէջ կտրեց երեք հազար ասպարէզ և հասաւ խուտարգայ վրայ, հալածեց զինքը, տիրեց ամբողջ գաւառին բացի Սեւկիւղացիներէն, որոնք իր հօրմէն ալ ապստամբեւ ին, և պաշարեց զՍեւկիւղ: Խուտարգ Տայոց և վրկանաց օգնութեամբ հասաւ ազատեց քաղաքս պաշարմանէն և վարդան մեկնեցաւ դէպ ի Բակտրիաս:

Երբ արեւելք այսպէս երկպառակուած էր՝ Միհրդատ հռովմէական զօրքերով մըտաւ Հայաստան, նուաճեց բերդերը: Փոքր Հայոց կոտիշ արքայն, որուն հետ միացան նախարարներէն ոմանք արգելք եղան ժամանակ մը Միհրդատայ յաղթանակներուն, բայց բռնադատուեցան կայսեր հրովարտակին վրայ խոնարհիլ և միաբանիլ, այսու խաղաղութիւն տիրեց Հայոց մէջ:

* * *

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

«ԳԻՒԼԱՏՆՏԵՍ»

Թիֆլիզու հորիզոնին վրայ տարւոյս սկիզբը ծագեցաւ այս ուշագրաւ շարք թաթերթը:

Իբրև մասնագիտական հիւղի պատկանող թերթ՝ յոյժ գնահատելի է դրած նպատակին ու սկսած քայլերուն համար: Եւ թէպէտ չէ թևակոխած դեռ իր քսաներորդ թիւը, սակայն իր ընթացքը կը յուսացընէ ուրիշ շատ մը քսաններ կամ գէթ փափագելի կը թողու մեզ:

Թերթին խմբագրութիւնը անոր առաջին թուոյն մէջ — ինչպէս սովորութիւն է — դրած է իր ծրագիրը, և կը պարզէ թէ «Գիւղատնտես»ը «Իրեն նպատակ և դրէ՝ ժողովելով իր շարքը մի կողմից մեր

երկրի զանազան մասերուն ցրտած գիւղատնտեսներին, միւս կողմից ողորդ և երաւարդիներէ ինտ ցոյծ ունեցող անձանց և ինտելիգենտ ոյթերին, միասնաձայն չանքերով օգնելու մեզ գալ երկրագործութեամբ և գիւղատնտեսութեամբ պարագայող մեր ժողովրդի»:

Եւ ստուգիւ պարզ լոյս տեսած թիւերը կը պարունակեն փորձառութեամբ և գիտութեամբ գրուած յօդուածներ, որոնք միանգամայն շատ օգտակար և յարգելի խորհուրդներ են, վասն զի, ինչպէս կ'ըսէ խմբագրութիւնն ալ «Ամեն մի ցործնական խորհուրդ, ամեն մի դէպի կատարելութիւն տալով ցոյցմանը կոնկրետայ իր նշանակութիւնը, որովհետեւ այդ կողմից նա (գիւղացի) կամ ոչինչ չցիտե, իսկ եթէ ցիտե է, երաւացածը շատ քերի է և անկատար»:

Այս պարբերականը ամբողջ աչք անցընելէ վերջ՝ շատ հաւանական կ'երեւայ մեզ որ «Գիւղատնտես»ի բաժանորդները խիստ զոհ մնացած ըլլան, զայս կը հաստատէ նաև նոր հասած վերջին թիւ 14ը, որուն ճակատը դրուած ծանուցում մը կը տեղեկացնէ թէ սպառած N N 1. 2. 3. և որ և է թիւի մ'ալ կրկին օրինակ չգտնուիլ: Ասով բաժանորդներու բազմութիւն մը կը նշմարուի, որ թերթի մը նկատմամբ շատ անգամ օգտակարութեան վրկայութիւն կրնան դիտուիլ: «Գիւղատնտես»ի մէջ աս աւելի կը տեսնուի քան անոր հասր 10 կողէկ ըլլալը: Յիշուի անպատճառ պէտք է ամէն գիւղացի, թէ որ կրնայ — բաժանորդագրուիլ — անոր: Մասնագիտական թերթի մը բաժանորդ գրուիլը բնականաբար կը յարմարի աւելի մասնագէտներուն ու այդպիսի նիւթերու հետամուտ եղողներուն, և միթէ գիւղացի ժողովուրդը չէ առտուրնէ մինչև իր կուն մշակութեամբ, հօտաղով և մեղուաբուծութեամբ զբաղողը:

Սոյն օգտաշատ ձեռնարկին զազափարը առաջին վայրկենին իսկ խրախուսուելով՝ ո՛չ միայն յատուկ յօդուածագիրներ շահած է, այլ նիւթապէս ալ նպաստած են անոր բուսկի զուամրներով՝ կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը,